

**X. ULUSLARARASI
YUNUS EMRE SEVGİ
BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİLERİ
(06-08 MAYIS 2010)**

**Hazırlayan
Prof. Dr. Erdoğan BOZ**

ESKİŞEHİR, 2011

YUNUS EMRE DİVANİ'NDAN TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINA SÖZLÜKSEL KARŞILAŞTIRMA

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Nur SIR

ÖZET

Yunus Emre, XIII. yüzyılda Anadolu'da konuşma ve yazı dili olarak kullanılan Oğuz Türkçesinin en önemli temsilcilerindendir. O, devrinin diğer Türkçe yazar şairleri ile birlikte din ve ilim dilinin Arapça, edebiyat ve sanat dilinin Farsça olduğu bir dönemde eserlerini Türkçe yazarak Türkçenin bir şiir dili olmasında mühim bir rol oynamıştır. Kullandığı kelime ve ifade kalıpları, mecaz ve ıstılahlar, deyim ve halk söyleyişleriyle Türkçe edebîleşme yolunda zengin dil haline gelmiştir.

Bu çalışmada, Türkçenin en eski ürünlerinde geçen ve günümüzde başka lehçelerde veya Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanıldığı halde Türkiye Türkçesinin ölçünlü (standart) dilinde görülmeyen fiillerin bazıları ele alındı. Bu yapılırken VII. yüzyıldan başlamak sureti ile Yunus Emre Divanı ve XX. yüzyıl arasındaki dil bağı kuruldu. Bu fiillerin Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metinlerde geçip geçmediği *Tarama Sözlüğü*'nden Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılıp kullanılmadığı tespitlerle ortaya koyuldu. Ele alınan her fiil için *Divanü Lügati't-Türk*'ten, Yunus Emre Divanı'ndan ve kısmen Eski Anadolu Türkçesine ait eserlerden birkaç örnek verilerek geçtiği sayfa numaraları verildi.

Bu karşılaştırmada kelimelerin anlam ve yapı bakımından aynı olması esas kuralımız olmuştur.

Anahtar Kelime: Yunus Emre, Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesi ağızları, arkaik sözler, etimoloji.

ABSTRACT

Yunus Emre is a great poet of Old Anatolian Turkic as written and spoken language in Anatolia in the thirteenth century. He played role in having Turkish done poetical while Persian was used as literature and art language and Arabic as

religion and science language. He contributed development of Turkish by using different words, similes, terms and folkloric way of speaking.

In this paper, some verbs appear in Old Turkic or modern Turkic languages or Turkey Turkish dialects and don't appear in Turkey Turkish standart language came up. It is examined the linguistic relationship between Yunus Emre Divanı and tenth century since seventh century. It is examined if these verbs appeared in the texts belong to Old Anatolian Turkic and Ottoman Turkic or Turkey Turkish dialects by using *Tarama Sözlüğü*. It is shown that in which text like *Divanı Lûgati't-Türk*, *Yunus Emre Divanı* the examples appear and on which paper.

Base of the method is being the words same by semantic and structural point.

Key Words: Yunus Emre, Old Turkish Language, Old Anatolian Turkish Language, Archaic Words, etimology

GİRİŞ

Eski Türkçe dönemine ait yazılı metinlerinde geçen verilerin işlendiği sözlük ve etimolojik sözlük çalışmalarında kelimelerin Güney-Batı Oğuz grubu Türkçelerinden Osmanlıca veya Türkiye Türkçesi ile tespiti *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* ve *Söz Derleme Dergisi*, *Derleme Sözlüğü* yolu ile yapılmıştır.

Derleme Sözlüğü'ndeki VII-XIII. yüzyıla ait kelimeler, Eski Türkçeden günümüze kadar uzanan Türk dilinin söz varlığının ortaya koyar.

Yunus Emre Divanı'nda geçtiği şekli dikkate alarak Eski Türkçeden bu yana Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan kelimeleri ele almak suretiyle XX. yüzyıl Türkiyesi'nde konuşulan dil bağını kurmaya çalıştık.

Bu çalışmada Yunus Emre'nin Divanı'nı dikkate almamızın sebebi, iman ve fikrin, ilim ve irfanın birleşimi olan şiirlerinde kullandığı dildir. Zira Yunus'un dili, çağları kuşatan bir hayat felsefesinin görüntüsüdür.

Bu şiirlerde Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait söz ve yapılar günümüze kadar taşınmıştır. Özellikle Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan bu sözler, Türk dili için kayda değerdir.

YUNUS EMRE DİVANI'NDA FİLLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

beliñle-

Eski Türkçede *beliñle-* “korkmak” (ETGr.: 267), “korku ile birden sıçramak, irkilmek” (EUTS: 39) anlamındaki fiil, *beliñ* “korku” isminden türemiş fiildir. *Divanü Lûgati't-Türk'te beliñle-* sözcüğünün “belinlemek, korku ile uykusundan sıçramak, hayvan gibi habersizce bir şeyden korkup sıçrayarak ürkmek” (DLT IV: 83) anlamlarıyla görülmesi, sözcüğün Eski Türkçe dönemindeki anlamını koruduğunu gösterir:

er beliñledi = adam belinledi (DLT IV: 409-14)

Beliñ “ürkü, korku” (TS I: 491) ve *beliñle-/belüñle-* “korku ile birden sıçramak, irkilmek” (TS I: 492), *beliñlet-* “korkutmak, ürktmek” *beliñleyü durmak* “uykudan korku ile sıçrayıp kalkmak” (TS I: 495; YTS: 30) sözcükleri özellikle Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçer:

*Er yiğit kayda ürker ürkülerden
Yahşı at beliñlemez ilgülerden*

(TS I: 492-Kadı. XIV. 596)

Bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında *belinlemek*, *beliñlemek* (I) [*beğillemek*, *beğillemek*, *beğirmek*, *behikmek*, *belekeme* (II), *belenglemek*, *belenlemek* (I), *belevünnemek*, *beliñlemek*, *belinglemek*, *belinlemek*, *belinnemek* (I), *belünlemek*, *bengildemek* (I), *bengildek olmak*, *bengilemek*, *benildemek*, *benilemek*, *benillemek*, *benirmek*, *berilemek* (II), *berillemek*, *berinğnemek*, *berinlemek*, *berkedek düşmek*, *beyikmek*, *beynemek*, *beynimek*] “şaşkınlıkla karışık korku duymak, irkilmek, ürkmek, uykudan sıçrayarak korku ile uyanmak, afallamak, şaşımak” (DS I: 618-619) anlamlarıyla yaşayan *belinle-/beliñ-* sözcüğü, Yunus Emre Divanı'nda *biliñle-* “seyrimek, sıçramak, titremek” olarak kullanılmıştır:

*Kolmaşa virdük sözini söz ile dögdük yüzini
Yaban cânâvârı gibi biliñler andan şeş eder*

(YED: 103/80-3)

biti-, bitit-:

Türk dilinin ilk yazılı belgelerinde *ur-* ve *toki-* eylemleriyle karşılanan yazma eylemi, yine ilk yazılı kaynaklarda Çince'den alınan *p'ietê* “yazı fırçası” sözcüğüne *+i-* isimden fiil yapım ekinin eklenmesiyle meydana gelen *biti-* sözcüğü ile kullanılmıştır.

Biti- eylemi, Eski Türkçede “yazmak, kopya etmek” (EUTS: 45) *Divanü Lûgati't-Türk*'te yine yazmak” (DLT IV: 95) anlamıyla geçer:

er bitik bitidi = adam kitap yazdı (DLT II: 325-7)

Biti- kelimesinin hem Eski Türkçede hem de *Divanü Lûgati't-Türk*'te türevlerinin de kullanıldığı görülür:

bitgeçi/bitkeçi “yazıcı, kâtip”, *bitig* “1. Yazı, kitap, belge, vesika, vasiyetname”, 2. Hurufat, harflar, alfabe”, *bitilmek* “yazılmak”, *bititkü* “yazdırma” (EUTS: 45); *bitig* “yazma”, *bitigü* “Türk diviti ve başka divitler”, *bitik* “kitap; mektup; yazma, yazı, yazış; yazılı şey, kağıt”, *bitil-* “yazılmak”, *bitin-* “yazılmak, yazılmak, kendisi için başkasının yardımı olmaksızın yazmak”, *bitiş* “yazmakta yardım ve yarış etmek”, *bitit* “yazdırmak” (DLT IV: 96-97).

Uygur Türkçesinde birleşik kelime şeklinde karşımıza çıkmaktadır: *bitig taş* “abide, yazıt, yazılı taş” (EUTS: 45), *çın bitig* “gerçek senet ve sözleşme” (EUTS: 61).

Türk dil coğrafyasının büyük bir bölümünde yazı ile ilgili anlam dairesinde kullanılmıştır. Buna karşılık Oğuz Türkçesinde “yazı yazmak” eylemi için “hata etmek, günah işlemek” anlamlarında *yaz-* eylemi ortaya çıkmıştır (Bilge, 2009: 3).

Eski Anadolu Türkçesinin en önemli eseleri arasında yer alan Yusuf u Zeliha'da *biti/bitit* “1. Yazılmış şey, mektup 2. Satış sözleşmesi”, *bitile-* “mektup yollamak” (Demirci, 2008: 309);

Yunus Emre Divanı'nda ise yazmak eylemi yanında *biti* ve *biti-* fiili ile bu fiilden müştak *bitit-* gibi türemiş fiillerin bulunması, Eski Türk yazı dili geleneğinin bir yansıması olarak düşünülebilir.

bir biti yaz mırśa varsun bir kiři
söylesün anda aña uşbu işi
(YZ: 129-348)

Divanda *biti-*: “yazmak, kısmet etmek, mukadder kılmak, nasip”, *bitit-*: “kısmet etmek, nasip etmek, meydana getirmek, yazmak” anlamlarında kullanılırken *biti*: “mektup, yazılmış şey, amel defteri” anlamlarında kullanılmıştır:

Dostdan haber kim getürdi sorun seher yillerine
Hak Çalab'um bititmesin ayrılığın kullarına
(YED: 330/345-1)

Biti sunıla elüne itdüğün gele yoluna
Tanuklar bile bulına dostun düşmenün andadur
(YED: 36/44-6)

İki ferişteh ine gele karşuna kona
Günâhlarını yaza sala boynuna biti
(YED: 315/385-4)

Derleme Sözlüğü'nde *biti-*, *bitit-* fiilleri geçmediği halde *biti* ismi geçmektedir: “1. [*biti* (I)-1, 2] defter, 2. mektup, 3. [*biti* (I)-3] kitap, 4. [*biti* (I)-5] muska, 5. [*biti* (I)-6] vesika, vekâletname, senet, kart, kimlik cüzdanı, tezkere.” (DS I: 711)

buş-:

Eski Türkçede “öfkelenmek, hiddetlenmek, kızmak, heyecanlanmak” (EUTS: 55) anlamlarıyla geçen *buş-* fiilinin aynı anlamı içeren *buşa-* kullanımı da vardır. Aynı zamanda sözcüğün *busuş* “dert, keder, kaygı” *busuşsuz* “kedersiz, üzüntüsüz” (EUTS: 54) *buşurkan-/boşurkan-* “rahatsız hissetmek, kendisini kusurlu, rahatsız saymak, kaygılanmak” (EUTS: 49) şeklinde türevleri ve *buşı ol-* “öfkelenmek” (Tietze, 2002: 4019) birleşik eylem olarak kullanımı da görülür.

buş- sözcüğü, “sıkılmak, can sıkılmak; usanmak” (DLT IV: 119) anlamlarıyla *Divanü Lûgati't-Türk*'te de rastlanır:

er buşdı tarudı = adam usandı, sıkıldı, daraldı (DLT III: 262-3)

Kaşgarî, kelimenin *puşuğ* şeklinde kullanıma da işaret eder:

puşuğ puşdı = çok canı sıkıldı (DLT II: 373-10)

Yine *buş-* sözcüğünün *buşak* “içi sıkıntılı, mükedder”, *buşuğ* “can sıkıntısı”, *buşur-* “can sıkılmak” şeklinde türevleri de *Divan*'da kullanılmıştır.

Tarama Sözlüğü'nde *buş-/puş-* kelimeleri “öfkelenmek, kızmak” (TS I: 719-720) anlamında kullanılırken, yine aynı fiilin türevi olan *buşurga-* fiilinin “kızmak, öfkelenmek” anlamının dışında “sıkılmak, canı sıkılmak” (TS I: 721) anlamını taşıdığı görürüz.

Buş- fiilden türemiş *buşu* “öfke” (TS I: 720) ismine de sözlükte yer verilmiştir:

Beş nesne öğülmüş sıfatları bâtil eyler: Hışım ve buşu kişinin halimliğini bâtil eyler... (TS I: 720- Kel. XIV. 194-2)

Busa- fiili a>u değişimi sonucu Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde *buşu+*, *buşu-* şeklini almıştır. Yine Eski Türkçedeki *öbke* şeklinden gelen bugünkü *öfke* sözcüğü yerine Eski Türkçedeki *busa-* fiilinden gelen fakat bugün kullanmadığımız *buşu* sözcüğü, Şeyyâd Hamza'nın Yusuf u Zeliha'sında *buş-* ve *buşa-* şeklindeki kullanımı dikkate değerdir:

İki yıl yatsun deyu kaçır anı

Kardeşleri gelür ayağına düşer

(YZ: 239-1170)

Zelîhâ kaçır Yusufu şol dem buşar

Yusufluñ kuşağını şol dem şeşer

(YZ: 163-602)

Yunus Emre *Divanı*'nda ve bazı Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçmiş olması ve bugün Anadolu ağızlarında *puşuk-* şekli ve “1. manda kızmak, azmak” anlamıyla yaşadığı

halde ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılmaması arkaizmin sonucudur.

Derleme Sözlüğü'nde *puşukmak* "1. Manda kızmak, azmak. 2. Eşek, at vb. hayvanlar sevinçle atlayıp zıplamak. 3. Buzağı ipten kurtulup kaçmak" (DS V: 3494), anlamlarıyla kaydedilen sözcüğün "kızmak, öfkelenmek, öfkeden gözü dönmek" anlamlarına yer verilmemiştir, ancak *puşuk*-Kütahya'nın merkez sınırları içerisinde halk tarafından bu anlamla kullanılmaktadır:

*Puşukmuş dombey gibi saldırmak*¹

Puşuk- sözcüğünün *buşuk*-/boşu-k "kızmak" şeklini veren Tietze, sözcüğü morfolojik açıdan değerlendirirken şu açıklamayı yapar: *buşuk*-/boşuk- < *buş*-+*-uk* (Tietze, 2002: 401). Buna göre *puşuk* sözcüğünün aslında *buşuk* olan fiilden türemiş fiil olduğu görülür.

Yunus Emre Divanı'nda ise *buşu* kelimesi "öfke, kızgınlık" anlamlarında kullanılır:

Başdur bu vüçûdun şâhı başdur 'akılun taht-gâhı
Katı buşmagıl nigâhı buşudur 'aklun düşmâni
(YED: 336/412-5)

'Akıl gitdi buşu geldi 'akl evini buşu aldı
İmdi sultân buşu oldu göze göstermez cihâni
(YED: 336/412-7)

göy-:

Orhun Abideleri'nde *köny*- şeklinde /ny/ Uygur Türkçesinde *köy*- "yanmak, kavrulmak" (EUTS: 118) ünsüzüyle geçen sözcük, Eski Anadolu Türkçesinde /ny/ ünsüzünün /y/ ve /k/ ünsüzünün /g/ ile gösterilmesiyle *göy*- şeklini almıştır.

Kelime, Uygur Türkçesinde türevleri ile de kullanılmaktadır: *köydür*- "yakmak", *köyir*- "yakmak", *köytril*- "yakılmak", *köyük* "tanmış, kavrulmuş", *köyür*-/kögür- "yakmak, yakmış olmak" şeklinde türevlerine de rastlanır.

¹ *puşuk*- kelimesi, tarafımızdan bu anlamıyla tespit edilmiştir.

Kaşgarî, Divan'da kelimenin *köy-* şekline yer verir ve kelimeyi “yanmak; yakmak” olarak anlamlandırır (DLT IV: 368).

otunğ köydi = odun yandı (DLT III: 246-18)

Sözlükte söylediği sözden cayan kimse için de *köy-* sözcüğünün geçtiği bir sava yer verilmiştir:

ot tese ağız köymes = ateş demekle ağız yanmaz. (DLT I: 43- 13)

Divanü Lûgati't-Türk'te köy'in türevlerine de yer verilmiştir: köytür- “yakmak, yaktırmak”, *köyür-* “yanmak, yaktırmak”, *köyük* “yanmış, yanık” (DLT IV: 24).

Tarama Sözlüğü'nde göy- fiili türemiş fiil olarak geçer: *göyünmek, (göynümek (I), göynemek, gövünmek, göyenmek)* “yanmak” (TS III: 1803)

Zelha eydür yâ sanem anla halim

Âşık oldum göynürem tutgil elim

(TS III: 1803-Yuz. Şeyd. XIII. 29)

İçi yanar idi göynerdi taşı

Fiğan idi işi vü gussa aşı

(TS III: 1804-Işk. XIV. 67-1)

Sözlükte yine *göy-* kelimesinin türevlerini de görmek mümkündür: *gönye gönye (göyünü göyünü)* “yana yana” (TS III: 1795), *göynük* “1. Acı, yanık, yanmış, yanma, kızarmış, hicran, ıztrapa, keder 2. Hararet” (TS III: 1796-1798), *göynüklü* “1. Gönül yakıcı, acıklı, yanık, tesirli, sûzişli 2. Bağı yanık” (TS III: 1798), *göyündürme* “Çok acıyıp yanan bir yara” (TS III: 1800), *göyündürmek (göydürmek)* “Yakmak” (TS III: 1801). Bununla birlikte birleşik eylem olarak *göyünegelmek* “Yanıvermek, iç acımak, merhamet ve şefkat duymak” (TS III: 1803) sözcüğü geçer.

Yunus'un dilinde *göy-* “için için yanmak, parlamak” anlamındadır. Bununla birlikte Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *göyün-*, *gönye-*, *göyün-*, *göyündür-* gibi bu kökten türemiş çeşitli şekillerin kullanıldığını da bilinmektedir.

Yunus Emre Divanı ve bu dönemin başka eserlerinde kelime başındaki k-> g- ünsüzlerinin değişimi ile göy- şeklinde kullanıldığını görmekteyiz (Timurtaş, 1994: 59).

*Turmayup söylerem sözüm günâhuma göyner özüm
Günâhlu Yûnus'un sözün sen kabûl eylegil Çalap*

(YED: 15/16-8)

*Dilde söylenür haberün hergiz bulunmaz eserün
Götür yüzünden perdeyi didâruna göyüneyin*

(YED: 217/268-7)

*Bir küt ile güreşdüm elsüz ayagum aldı
Güreşüp basamadum göyündürdi özümü*

(YED: 391/407-7)

Derleme Sözlüğü'nde göy- sözcüğünün türemiş şekillerinin kullanıldığı görülür: *gögnük (I) [göğüntü (I), gönük (II), göynük (I)]* “Az yanmış ateş karşısında renk değiştirmiş kumaş”, *gögnük (IV) [göynük (II)]* “Üzüntüden ağlar duruma gelme”, *gögnük (VI)* “İrin ve kan toplamış yara, bere”, *gögnüksü [gögnüksü, göğüntü (II)]* “Yanık kokusu”, *gögnümek (II) [goyünmek, göğünmek (II), gönmek, gönümek (I)]* “Yanacak derecede ısınmak, hafif sararmak” (DS III: 2132-2133).

kakı-

Kakı- sözcüğü, “(birine) sinirlenmek, küfretmek” anlamında olup Eski Türkçeden itibaren var olan kelimelerimizdendir (Erol, 2008: 308). Gabain sözcüğün *kakın-* “pişman olmak” anlamıyla kullanıldığını belirtir (ETGr., 2000: 277).

Divanü Lûgati't-Türk'te *kakı-* “birine kızmak, darılmak” anlamında kullanılmıştır. Aynı zamanda bu sözcüğünün türevleri de geçer: *kakığ* “kakıma, kızma, istemezlik, rağmen”, *kakış-* “birbirine kızışmak, birbirinin başına vurmak”, *kakıt-* “kızdırmak, çanını sıktırmak” (DLT IV: 252).

ol andın kakıdı = o ona kızdı, yaptığı işten darıldı

(DLT III, 269-12)

kakımak/kahımak fiili, *Tarama Sözlüğü*'nde “1. öfkelenmek, kızmak 2. itiraz etmek, karşı gelmek 3. azarlamak,

tekdir etmek” anlamlarıyla karşılanmıştır. Anlam sırasına göre örnek verecek olursak:

Söğەر ü buşar ana yavlak kakır (TS IV: 2166-Yuz. Da. XIV. 28)

Pes Âdem aleyhisselâm işbu buyruğu oğlanlarına söyledi, Habil razı oldu ve Kabil kakıdı ve eyitti...

(TS IV: 2170-Enb. XIV. 29)

Cariye eyitti: Bana ne söğersiz ve kakırsız, benim elimde ne var.

(TS IV: 2170-Ferec. XV.

62)

Tarama Sözlüğü'nde *kakı*-'ın türevlerine de yer verilmiştir: *kakağan* “öfkeli, hiddetli”, *kakağanlık* “öfkeliklik” (TS IV: 2164-2165), *kakımaklı* “gazaplı, hiddetli”, *kakınç* “1. hiddet, öfke, sitem, serzeniş 2. kalkma, kalkış, harekete geçiş”, *kakınmak* “1. gazaba uğramak 2. öfkelenmek”, *kakırılmak* “hiddetlenmek, öfkelenmek, kızmak”, *kakıtmak* “öfkelenmek, kızdırmak” (TS IV: 2171-2173). Kelimenin birleşik eylem olarak da kullanıldığı görülür: *kakağan eylemek* “hiddete sevk etmek, öfkelenmek, asabını bozmak” (TS IV: 2165) *kakıyı çağırılmak* “hiddetle haykırmak” (TS IV: 2174).

Eski Anadolu Türkçesinin sonuna geldiğinde sözcüğün anlamında genişleme olmuştur. Yunus Emre *kakı*- sözcüğünü “kızmak, öfkelenmek, hiddetlenmek” anlamında kullanmıştır:

*Nefsdür eri yolda koyan yolda kalur nefse uyan
Ne işün var kimseyile nefsüne kakı buş yüri*

(YED: 328/403-3)

Türkiye Türkçesi ağzılarında *kakı*- fiili, [*kakınmak* -2] “öfkelenmek” anlamıyla kullanılır (DS IV: 2604).

kösül-

Kösül- “uzanıp yatmak, ayakları uzatarak yatar gibi uzanmak, sere serpe oturmak” anlamlarında kullanılan kelimenin *kös*- fiilinden geldiği ve -l- fiilden fiil yapma ekiyle türediği bilinmektedir (Gülensoy, 1997: 559). “Ayak uzatmak,

uzatılmak” anlamlarıyla *Divanü Lûgati't-Türk*'te kullanılan *kösül-* şu savda geçer:

*Yogurkanda artuk adhak kösülse üşiyür = yorgandan
ziyade ayak uzatılırsa üşür*” (DLT II: 137/4)

Tarama Sözlüğü'nde *kösülmek* (*kösilmek*) “uzanmak, ayağını uzatmak” (TS IV: 2702) sözcüğü ile birlikte *kösülmek* (*köseltmek*) “uzatmak, ayağını uzatmak” (TS IV: 2703) şekli de kullanılmıştır:

Kilimince kösilen ayağını

Socuk günde dondurmaya yağını

(TS IV: 2702-Süh. XIV. 220)

*Edepsizlik edüp gafil olmak ya da köseldüp yatmak
olmaz.*

(TS IV: 2703-Müz. XV. 339)

Yunus Emre Divanının'nda *kösül-* “uzatmak” anlamıyla kullanılmıştır:

Çün va 'de ire cânâ çıka yukaru hana

Kösülerler ayagum elüm yenüm üstine

(YED: 276/340-2)

Derleme Sözlüğü'nde *kösül*'ü hem *kös-* hem de *kösül-* şeklinde görmek mümkündür: *kösmek* (I) [*köseltmek* -1, *köseltmek* (IV)] “1. Ayağını uzatmak 2. İnsan olduğu yere yıkılıp kalmak [*köseltmek* -1] [*köslemek* (IV)] 3. Pusmak, sessizleşmek, uyuşup kalmak, sinmek 4. [*kösülmek* (I) -4] 5. Koyunlar sıcaktan yatmak 6. Gücü azalmak 7. Koşarak yorulmak 8. Birini yere sermek, yıkmak, düşürmek 9. Değnekle vurmak” (DS IV: 2974-2975); *kösülmek* (I) [*kosmek*, *kösgeltmek*, *köskenmek*, *kösmek* (I) -4, *kösülmeg* (I), *küsülmek* (I), -2,4] “1. Uzanıp yatmak, ayakları uzatarak yatar gibi oturmak, sere serpe oturmak. [*kosmek*, *kösgeltmek*, *köskenmek*], [*kösmek* (I) -4], [*kösülmeg* (I)] 2. Büzülmek, toplanmak, toparlanmak. [*küsülmek* (I)] 3. Yorulmak, gücünü kaybetmek 4. Öfkesi geçmek, yatışmak [*küsülmek* (I) -2] 5. Yılmak, pısmak, korkmak (TS IV: 2978-2979)

kuç-

Eski Türkçede *kuç-/kucul-* “bağdaş kurmak, kavuşturmak, kucaklamak” (ETGr.: 284; EUTS: 184) fiilinin türemiş şeklini Kaşgarî sözlüğünde yer vermiştir: *kucak/kuçka/kuçam* kucak”. İlk defa *Divanü Lûgati't-Türk*'te karşımıza çıkan bu sözcüğün yanı sıra yine *kuç-*’tan türeyen *kuçakla-kucaklamak*” fiili de kullanılmıştır (DLT IV: 372).

Bir kuçak böz = bir kucak bez (DLT I: 382-13)

Tarama Sözlüğü'nde *koçmak* “kucaklamak, sarılmak, bağrına basmak” (TS IV: 2593) madde başıyla alınan *kuç-* sözcüğünün *kocmak, koşmak* yazılışlarıyla da geçtiği görülür:

Reyyan dahi Yusuf'u öper kocar
Sultan oldun dir ana saçu saçar

(TS IV: 2593-Yuz. Şey. XIII. 51)

XV. ve XVI. yüzyıllarda *kuç-* fiilinin türevleri *koçulmak* “1. kucaklanmak 2. sarılmak”, *koçuş* “kucaklayış”, *koçuşmak/kocuşmak* “kucaklaşmak, sarmaşmak” (TS IV: 2597-2599), *kuçak* “kucak” (TS IV: 2710) da yaygın olarak kullanılmıştır. XVII. yüzyılda ise sözcüğün *kuç kucak olmak* “kucak kucağa olmak” birleşik eylem şeklinde kullanıldığı görülür:

Âyin-i kâfir gibi kuç kucağ olup (TS IV: Ev. XVII. 8, 680)

Yunus Emre Divanı'nda *kuç-* “kucaklamak, sarılmak, deraguş etmek” sözcüğü arkaizmin sonucu olarak tespit edilmiştir:

Görmez misin toprağı hâsları kuçmuş yatur
Bizi dahi anun tek ala koyına birgün

(YED: 201/246-3)

Türkiye Türkçesi ağızlarında *kuç-* sözcüğü, *koçmak* [*kocmak, koçuşmak, kucmak, kucuklamak*] “1. Kucaklamak, kucaklaşmak, sarılmak [*kocmak, koçuşmak, kucmak, kucuklamak*] 2. Cinsel ilişkide bulunmak” (DS IV: 2896) anlamlarında kullanılır.

okı-/oku-

Temel anlamı “yüksek sesle konuşmak” olan kelime, “(birini) çağırarak”, “anlatmak veya yüksek sesle okumak” anlamına ve son olarak modern anlam olan sadece “okumak” anlamına gelmiştir (Erol, 2008: 412). Kelimenin yüzyıl sırasına göre gelişimine baktığımızda Eski Anadolu Türkçesi döneminde anlamının genişlediği görülür.

Divanü Lûgati't-Türk'te okı “okumak, çağırarak” (DLT IV: 430) kelimesinin *okış-* “birbirine seslenmek, birlikte okumak veya ezberden okumak” türevinin de kullanıldığı görülür:

ol meni okıdı = o beni çağırdı (DLT III: 254-11)

Tarama Sözlüğü'nde okumak (okımak, ohumak) “1. çağırarak, davet etmek 2. söylemek, demek, 3. anmak, yad etmek 4. okumak” anlamlarıyla geçer.

Oku- fiili daha çok “çağırarak, davet etmek” anlamında kullanılmıştır. Verilen örnekler incelendiğinde bu veriye ulaşmak mümkündür:

Yusuf'u okudu anda içerü

Girdi Yusuf Zeliha turdu örü

(TS V: 2947-Yuz. Şeyd. XIII. 33)

Gönül uğurluğa vardı asıldı zülfünde

Cezasıdır zire ohımadın dükkâna girür

(TS V: 2947-Kadı. XIV. 3829)

Sözcüğün *okunmak* “1. denilmek, söylenmek, tesmiye olunmak, ad verilmek; 2. davet olunmak, çağırılmak 3. okunmak” (TS V: 2950-2951), *okurca* “okurcasına, okur gibi” (TS V: 2951), *okutmak* “çağırarak”, *okucu/okuyucu/okuyucu* “davetçi”, *okuyuşmak* “karşılıklı okumak, biri birine okumak” (TS V: 2952) türevleri de görülür.

Yunus Emre Divanı'nda *okı-* “çağırarak, davet etmek” şeklinde geçer:

Muhammed'i bir gice Hak okıdı Mi'râc'a

Ser-te-ser uçdan uca bile yüz sürüp geldüm

(YED: 155/191-14)

Derleme Sözlüğü'nde “Düğün, mevlit vb. yerlere çağırarak” (DS V: 3278) anlamında kullanılan *okumak* fiilinin *okunmak* “Kendini üfürükçüye okutmak”, *okuşmak* “1. Birbirine

üstün gelmeye çalışmak, çarpışmak 2. Öğrenciler birbirleriyle okuma yazma yarışması yapmak”, *okutmak* (II) “Birinin başkasına kötü niyet beslediğini haber vermek” (DS V: 3278) fiilden türemiş fiilleri ve *okumuşluk* “okur yazarlık” *okunak* “1. Okul 2. Kitap” *okuncu* [*okunculuk*] “Düğüne çağırarak için gönderilen armağan (şeker, mendil, terlik, mum vb. küçük şeyler), *okuntu* “1. [bkz. oku -1] 2. İzin kağıdı, pusula”, *okunuk* [*okulu*, *okuyuntu* -1] “Düğün ya da bir yere çağrılmış olan” *okuyucu* [bkz. *okucu*] (DS V: 3278) da kullanılır. Yine sözlükte *oku* [*okuma*, *okundu*, *okuntu* -1, *okuyuntu* -2] “1. Küçük armağanlarla yapılan düğün çağrısı [*okuma*, *okundu*, *okuntu* -1, *okuyuntu* -2] 2. Armağan” (DS V: 3277) ismine ve bu ismin türevlerini görmek mümkündür: *okucu* “1. Düğüne çağrı yapan (kimse) [*okuyucu*, *okuyucu*] 2. Düğüne dışarıdan gelen yabancı” (DS V: 3277), *okuluk* “Çağrı yazısı” (DS V: 3278).

savul-

sav-’ın edilgen şekli olan kelime en erken XI. yüzyılda karşımıza çıkıyor. Divan’da *savul-* “savulmak; -güneş- inmek” ve *savul-* “bulunduğu hâlden ayrılmak, bir yana eğilmek, batmak, savulmak, gitmek” (DLT IV: 500) geçer.

kün savuldu = *gün savuldu* (DLT II, 125-8)

“Güneş indi, gitti.”

könglüm ağnar savuldu = *gönlüm ona aktı* (DLT II, 125-8)

“Gönlüm ona aktı.”

Eski Anadolu Türkçesi sonuna kadar anlam alanı genişlemeye devam etmiş, daha önceki anlamlara ek olarak “bertaraf edilmek; vakti geçmek” gibi yan anlamlar kazanmıştır (DLT IV: 462).

Tarama Sözlüğü’nde *savulmak/savılmak-* kelimesine 1. savuşturulmak, geçiştirilmek, atlatılmak, bertaraf edilmek 2. dağılmak, uzaklaşmak, bir tarafa çekilmek, yol vermek üzere çekilmek 3. çağrı vakti geçmek” anlamları verilmiştir (TS V: 3345-3347).

*Çü savuldu han, kızıl altun ibrik
Şu resme ki erkândır hem tarik
Murassa' leğençeyle gül suyu uş
Getirdiler, ol elini yudy hoş*

(TS V: 3345-Süh. XIV. 233)

*Rüstem altından ol atın savılır
At dokunur yere hurd ü ham olur*

(TS V: 3345-Man. Tayr. XIV. 79)

*Gülünü taze dut solmazdan öndin
Baharın vakti savulmazdan öndin*

(TS V: 3347-Yuz. Şems. XVI. 95)

Sözlükteki anlamlar göz önüne alındığında Eski Türkçedeki anlamlarından “güneş inmek; batmak; bir yana ayrılmak” anlamlarının kullanılmadığı görülür.

Savul- fiilinin türevleri de kullanılmıştır, ancak bu kelimelerin anlamları sınırlıdır: *savuşturmak* “uzaklaştırmak”, *savutmak* (II) “uzaklaştırmak” (TS V: 3347).

Yunus Emre Divanının’nda *savul-* “çağı, zamanı geçmek; geçiştirilmek” şeklindeki kelime *yort savul-* “koş, kaç, uzaklaş; yolun ortasından çekil” geçer:

*Kul pâdişâhsuz olmaz pâdişâh kulsuz degül
Pâdişâhı kim bileydi kul itmese yort savul*

(YED,120/151-1)

Derleme Sözlüğü’nde *savmak* fiili “salmak, göndermek” (DS V: 3556) anlamında kullanılmıştır. *Tarama Sözlüğü*’nde geçen *savul yort* “çekil, uzaklaş” kelimesi de ölçünlü dilde olmadığı halde halk tarafından kullanılmaktadır: *savilyort* [*savulyurt*] “düzensiz, dağınık” (DS V: 3560).

SI-

Eski Türkçeden beri görülen *sı-* “kırmak, yenmek” (ETGr.: 293; EUTS: 203), kelimesi *Divanü Lûgati’t-Türk*’te *sı-* “kırmak; bozmak; yenmek, galebe etmek.” (DLT IV: 510) anlamlarında kullanılmıştır:

*Tokum yüzüp kurduktabiçek sıma = deriyi yüzdükten
sonra bıçağı kuyruğunda kırma* (DLT I: 473-1)

Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde *sı-* fiilinin Eski Türkçeye göre kazandığı anlamlar dikkate alındığında sözcüğün anlam genişlemesine uğradığı görülür: *sımak* “1. kırmak 2. bozmak 3. yenmek, mağlubetmek, tenkil etmek 4. aşağı görmek 5. gereğini yapmamak, bertaraf etmek, reddetmek, hiçe saymak, kabul etmemek 6. yıkmak, harabetmek” (TS V: 3419-3427).

Sı- fiilinin taşıdığı anlamları sırasıyla örneklendirmeye çalışalım:

*Gönülüm sırçadurur yüreğin taş
Ne diyem ben bu sırçayı sıyana*
(TS V: 3416-Kadı. XIV. 74)

*Eline aluben kadeh kıldı nûş
Dedi olursa zülfeyni gibi söz, aht*
(TS V: 3420-Süh. XIV. 64)

*Sıdı Hurrem çerisin kodu gitti
Ki Hurrem Merkez'e can attı yetti*
(TS V:3423-Işk. XIV. 273-1)

*Her taifenin kim gördüm kendi dinlerin ileri tutmak
ardınca olmuşlardı ve ayruğun milletin ve mezhebin sırlar ve
hor kılurlardı.*

(TS V: 3426-Kel. XIV. 12)

Biz Allahü Taâlânın buyruğunu sımazuz
(TS V: 3426-Fütüh. XIV. 57)

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de yaygın olarak kullanımı görülen *sı-*, Süheyl ü Nev-bahar'daki “yemini bozmak” anlamı *Tarama Sözlüğü*'nde geçmemektedir:

*Biri süci idi hoz içdi anı
Sözün sımadı atdı oda canı*
(SN: 282/1310)

Yunus Emre Divanı'nda *sı-* “kırmak, bozmak, yenmek, bozguna uğramak” şeklinde kullanılır:

*Küfür okın atarken îmânun urma sakın
Yilüp sıyasın gücün sebl ola güvecesi*
(YED: 285/351-12)

Kelimenin *sıruk* “kırık” şeklindeki türevi de divanda geçmektedir:

*Cihânda bir sınık saksıdan ötrü
Güherlerüm ziyâna satmışam ben*

(YED: 209/258-4)

Sınık, *sın*-“kırılmak, parçalanmak, sınımak” (ETGr.: 293)’ tan edilgen isimdir. Hem fizikî anlamda “kırık” hem mecazî anlamda “yenilmiş, kırık (ruhen)” anlamlarına sahiptir. Uygur Türkçesi döneminde fizikî anlamıyla karşımıza çıkan kelime, Eski Anadolu Türkçesi döneminde mecazî anlamlarıyla görülmektedir. Clauson kelimenin Osmanlı Türkçesinin XIV. yüzyıldaki kullanımı hakkında “sınık (seyrek) / sınık (1) ‘kırık’; (2) (bazen) ‘yenik’; bütün dönemlerde yaygın” bilgisini vermektedir (Erol, 2008: 691).

Kelime, Kaşgarlı Mahmud tarafından *sınğuk/sınık* “sınık, kırılmış” (DLT IV: 517) şeklinde kaydedilmiştir:

sınğuk neng = *sınık şey, kırılmış nesne* (DLT III: 365-16)

Derleme Sözlüğü’nde

şes-

Kaşgarlı Mahmud tarafından *şes-/ses*-“çözmek” (DLT IV: 557) kaydedilen kelime *Divanü Lûgati’t-Türk*’te şöyle geçer:

er tügün şesdi = *adam düğüm çözdü* (DLT II: 293-4)

“Ata ve ata benzer şeyleri bağından, kösteğinden çözdü.”

Tarama Sözlüğü’nde *şes-* fiili sadece “acımak” (DS V: 3766) anlamıyla geçer. Oysa Eski Anadolu Türkçesine dönemine ait metinlerde geçen *şes-* “çözmek” anlamında kullanılmıştır. Bu tespitten hareketle *şes-* bu anlamıyla sözlüğe kazandırılabilir. Nitekim Süheyl ü Nev-bahar’da yedi kez kullanılan *şes-* kelimesinin *şesil-* “çözülme” türevi de vardır:

Bagırlar idi ışk odından bişüp

Kapu bağlayup tonlarını şesüp

(SN: 318/1832)

Yunus Emre Divanı’nda ise *şes-* “çözmek, ayrılmak, başını koparmak” anlamlarıyla kullanıldığı görülür:

*Çün cenâzeden şeşdiler
Üstüme toprak eşdiler
Hep koyubanı kaçdılar
Allâh sana sundum elüm*

(YED: 148/184-11)

tam-

Eski Türkçe döneminde de *tam-* “damlamak” filinden türeyen *tamış-* “damlatmak”, *tamız-* “damlatmak” *tamızım* “damla” şeklinde kullanımlara rastlamaktayız (EUTS: 222). Kaşgarî, sözcüğü *tama* “damlamak” ve *tama tama* “damlaya damlaya” şekilleriyle kullanmış:

suw tamdı = su damladı (DLT II: 26-21)

*birin birin miñ bolur, tama tama köl bolur = birer birer
bin olur, damlaya damlaya göl olur* (DLT III: 360-10)

Günümüzde Türkiye Türkçesinde kullandığımız “damlamak” kelimesi yerine Eski Anadolu Türkçesi döneminde olduğu gibi XV. yüzyılda *tam-*, (*dam-*) şeklinin kullanımına da rastlamaktayız. Bunun örneklerini *Tarama Sözlüğü*’nde görmek mümkündür:

Kar üzerine kan tammış gibi kızıl yanaklım.

(TS II: 985-Dede XIV. 101)

Kılıcından ki kan tamardı anın

Tamarın kesmiş idi a’danın

(TS II: 987-Yuz. Hamdi. XVI. 53-

1)

Yunus Emre Divanı’nda *tam-* “damlamak” fiili beş kez kullanılmıştır:

Togaldan bagrumı togradı gurbet

Sızar tamar ciger kanı tamardan

(YED: 213/263-3)

Ebubekr ile ‘Ömer yüzlerinden nûr tamar

Sînesi tolu Kur’ân Osmân-ı Âffân kanı

(YED: 322/396-7)

Tarama Sözlüğü’nde *dammak* (*tammak*) “damlamak, damla damla akmak” (TS II: 985) anlamıyla kullanılan sözcüğün *damzırmak* (*damzurmak*, *tamzırmak*, *tamzurmak*)

“damlatmak” (TS II: 988-989), *damlam (tamlam)* “damla” (TS II: 985) türevleri de görülür.

Türkiye Türkçesi ağızlarında *dammah [damak (I)]* 1. Damlamak 2. Su konulan kap su sızdırmak” (DS II: 1354) kullanımı görülen sözcüğün *damlam [damzım, damzırı, damzırık -2]* “1. Yüdümlük 2. Bir damla”, *damlama (I) [damlaca, damlamaca, damlantı (II), damlarca]* Tepesinden, kenarlarından su sızan, damlayan mağara, kaya kovuğu”, *damlamak (II)* “Dam akmak” (DS II: 1353), *damlamca* “Damlaya damlaya akan su” (DS II: 1354) türevleri de kullanılmıştır.

toyla-

Uygur Türkçesinde *toy* “bayram, toy” (EUTS: 248) kelimesinin *to-* “doymak” filinden geldiği sanılmaktadır (Eren, 2007: 921). Hakaniye Türkçesinde *toy* “şölen” anlamıyla yaşayan kelime Divan’da kelime “şenlik, bayram, düğün” ya da “ziyafet” anlamıyla görülmez. Buna rağmen Eski Anadolu Türkçesinde dönemi metinlerinde *toy* “şenlik, düğün ziyafet”, *toyla-* “ziyafet çekmek, yedirip içirmek” şekliyle kullanılır:

*Bir toyı toylamak gerek bir soyı soylamak gerek
Bir sözi söylemek gerek kimse anı bilmez ola*
(YED: 267/327-6)

*‘İşkun od urdi cânuma gelsün ‘âşıklar yanuma
Dökeyin ‘ışkun hânını ‘âşıkları toylayayın*
(YED: 229/283-3)

Tarama Sözlüğü’nde geçen toylamak (doylamak) fiili, “ziyafet vermek, yedirip içirmek, ağırlamak” anlamında kullanılır:

*Bizi hoş ağırladı gey toyladı
Verdi buğday bize görklü söyledi*
(TS V: 3837-Yuz. Şeyd. XIII. 68)

*Bu toylamağı bu bağışlamağı
Kişi işlemediğün işlemeğı*
(TS V: 3837-Süh. XIV. 61)

Toylanmak “mütenaim olmak”, *toyum (doyum)* “1. ganimet almış 2. ganimet”, *toyumluk (doyumluk)* “1. ganimet 2. ziyafet, bahşiş” (TS II: 1221-1222), *toyunmak (doyunmak)*

“kendini doyurmak, doymak” (TS II: 1224) türevleri ve *toyum olmak (toyumca olmak, toyum olmak)* “ganimete kavuşmak, zengin olmak” (TS II: 1223) birleşik eylemi de kullanılmıştır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan *toylamak (II)* “Bağışta bulunmak” (DS V: 3977) fiilinin yaygın kullanımından söz edemeyiz.

üz-

Eski Türkçeden itibaren karşımıza çıkan *üz-* kırılmak, kırmak, koparmak, mahvetmek” (ETGr.: 306) “1. kırmak, koparmak, yok etmek 2. delmek, parçalamak, bozmak, uzaklaştırmak” (EUTS: 275) anlam alanını Eski Anadolu Türkçesi sonuna kadar çeşitli anlamlar kazanarak genişletmiştir (Erol, 2008: 579).

Kaşgarlı *üz-* fiiline “ip ve benzeri şeyleri kesmek” (DLT IV: 720) anlamıyla kullanıldığını söyler:

ol yıp üzdi = o, ipi kesti (DLT I: 165-15)

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yaygın olarak eserlerde geçen *üz-* fiili, *Tarama Sözlüğü*'nde “1. koparmak, kırmak, kesmek, bozmak, ayırmak, uzaklaştırmak” (TS VI: 4135) anlamıyla verilmiştir.

Üz- “uzaklaşmak” anlamıyla şöyle geçer:

Yusuf için bir muhafe düzdüler

Yusuf'u Kenan ilinden üzdüler

(TS VI: 4134-Yuz. Da. XIV.)

Kelimenin “kesmek” anlamını şu beyitte görebiliriz:

Başımdan iğn bezmişem çare ne

Yarımden ümit üzmüşem çare ne

(TS VI: 4134-Süh. XIV. 233))

Yunus Emre Divanı'nda Tatçı tarafından *üz-* “koparmak, ayırmak, kesmek.” anlamıyla verilmiştir:

İşkun zencîrini üzem

Delü olam taga düşem

Sensin dün ü gün endişem

Bana seni gerek seni

(YED: 311/381-4)

Yukarıda verilen dörtlükte *üz-* “koparmak” anlamıyla kullanılmıştır.

Üz- fiilinin *üzülmek* 1. kopmak, koparılmak, kırılmak, kopup dağılmak, bozulmak, kesilmek, sökülme, uzaklaşmak 2. yüzülmek 3. alakayı kesmek 4. iyileşmeğe yüz tuttuğu halde yeniden hastalanmak” ve *üzüşmek* “bir şeyi kendi aralarında bozmak” (TS VI: 4137-4141) türevlerine de *Tarama Sözlüğü*’nde yer verilmiştir. Ayrıca *üzülüp kesilmek* “alâkayı kesmek, tamamiyle ayrılmak”, *üzün kılmak* “alâkayı kesmek” (TS VI: 4141) birleşik eylemleri de yaygın olmamakla beraber kullanılmıştır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında *üzmek* (I) “1. koparmak, ayırmak” (DS VI: 4087) fiilinin dışında *üzülmek* (I) [*üzülmek, üzünmek*] “İncelmek, yıpranmak, eskimek, kopacak duruma gelmek (kumaş vb. için)”, *üzük* (I) “Eskimeye yüz tutmuş, yıpranmış, incelmış (kumaş vb. için), *üzüklük* “Kopukluk, yırtıklık” (DS VI: 4088) *üz-*’in türevleri de kullanılır.

yada-

yad- fiili Eski Türkçe kaynaklarında ve *Divanü Lûgati’t-Türk*’te tespit edilememiştir.

Tarama Sözlüğü’nde *yadamak* “muzdarip olmak, muazzez olmak” (TS VI: 4189) fiili geçmekle birlikte yeterince örnek metin verilmediği görülür.

İşideceğiz şah öğüş ağıladı
Ki gayret odu yüreğın dağıladı
Dedi ey diriga benim gey adım
Yavuz oldu vü üş igen yadadım

(TS VI: 4189-Süh. XIV. 180)

İlgili kaynaklarda *yada-* fiilinin Türkçeye Moğalcadan geçtiği ve *yada-* şeklinde “dayanıklılığı ve gücü olmamak; bıkmak; ihtiyacı olmak; acı çekmek; muktedir olmamak; yapmamak” (Taş, 2009: 148) anlamlarında kullanıldığını kayıtlıdır.

Kelimenin Yunus Emre Divanı'nda *yada-* şeklinde ve “uzaklaşmak, muztarip olmak” anlamlarında kullanıldığı görülür:

*Yidi zindân kapusın Yûnus soynuban çıkdı
Kalmaya sensüz dahı ben gussadan yadaram*

(YED: 181/220-8)

Derleme Sözlüğü'nde *yada-* fiilini tespit edemedik. Buna istinaden Anadolu ağızlarında yaşayıp yaşamadığı hakkında kesin bir yargıya ulaşamıyoruz.

SONUÇ

Yunus Emre, Eski Türkçe ile Osmanlı Türkçesi arasında bir geçiş devresi olan Eski Anadolu Türkçesinin kurucularından ve en önemli temsilcilerindendir. Tabiatıyla bu dönemin özelliği olarak, onun dilinde de bugün ölçünlü Türkiye Türkçesinde yaşamadığı halde Anadolu ağızlarında yaşayan Eski Türkçe dönemine ait eskicil/arkaik birçok kelimenin yaşadığını görmekteyiz.

Orhun Yazıtları, Uygur Metinleri ve *Divanü Lûgati't-Türk*'te, Yusuf u Zeliha'da, Süheyl ü Nev-bahar'da ve Yunus Emre Divanı'nda yer alan bu fiillerin ölçünlü dilde kullanılmadığı halde Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanıldığını gördük: *beliñle-*, *bit-*, *bitti-*, *buş-* *kakı-*, *kösül-*, *kuç-*, *okı-/oku-*, *sı-*, *savul-*, *şeş-*, *tam-*, *tañla-*, *toyla-*, *üz-*, *yad-* vb.

Yunus Emre'nin dilinde yaşayan ve bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında görülen ölçünlü dille mukayese ettiğimizde eski/arkaik kelime diyebileceğimiz bu fiillerin sayısını artırmak mümkündür.

Bir eser veya edebî şahsiyetin söz dağarcığı, büyük ölçüde çağının diline ışık tutacağından, Yunus Emre'nin söz dağarcığı da dilimizin Eski Anadolu Türkçesi döneminin söz varlığını aydınlatacak, gözler önüne serecek ölçüdedir. Fonetik ve morfolojik küçük farklılıklarla standart dilden ayrı bir yapı oluşturan Yunus Emre Divanı'ndaki bu kelimeleri sadece söyleyiş özellikleriyle değil, söz dağarcıyla da değerlendirilmelidir.

Eski Türkçe dönemine ait bu kadar çok kelimenin varlığı, döneminin yazı dili kurucusu olan Yunus Emre ve çağdaşlarının Orta Asya'dan Anadolu'ya intikal eden bir yazı dili geleneğinden faydalanmış olabileceklerini hatıra getirmektedir. Ancak, onlar Türkistan'dan getirdikleri bu dil ve kültür birikimini, Anadolu coğrafyasında yeniden yoğurup işleyerek yepyeni bir terkibe ulaşmıştır.

KISALTMALAR

Eser isimlerine Ait Kısaltmalar

Çeng.	Ahmedî Dâî'nin Çengnamesi
Dede.	Dede Korkud Kitabı
DLT	Divanü Lûgati't-Türk
DS	Derleme Sözlüğü
ETGr.	Eski Türkçenin Grameri
EUTS	Eski Uygur Türkçesi
Ev.	Evliya Çelebi Seyahatnamesi
Fütüh.	Erzurumlu Musatafa Darir b. Yusuf'un Fütühü'ş-Şam Tercümesi
Işk.	Mehmet'in Işknamesi
Kadı.	Kadı Bürhanettin Divanı
Kel.	Kelile ve Dinme
Müz.	Müzekki'n-Nüfus
SN	Süheyl ü Nev-Bahar
TDK	Türk Dil Kurumu
TS	Tarama Sözlüğü
TTS	Türkçe Sözlük
YED	Yunus Emre Divanı
Yuz. Da.	Erzurumlu Darir'in Yusuf u Zelihası

Yuz. Hamdi	Hamdi'nin Yusuf u Zelihası
Yuz. Şeyd.	Şeyyyad Hamza'nın Yusuf ve Zelihası
YZ	Yûsuf u Zelîhâ

Makalede Geçen Diğer Kısaltmalar

age	Adı geçen eser
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Haz.	Hazırlayan
Vb.	ve benzeri
Yay.	Yayımları

BİBLİYOGRAFYA

Akar, Ali (1999) *Divanû Lügati't-Türk ile Anadolu Ağzlarındaki Ortak Unsurlar Üzerine Bir Deneme*" *Divanû Lûgat't-Türk Bilgi Şöleni Bildirileri*, TÜRKSOY Yay. No: 11, 106-130, Ankara.

_____ (2001). "Derleme Sözlüğü Verilerine Göre Uşak Ağzında Eski Türkçe Unsurlar", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu*, Cilt I, 71-79, İstanbul.

_____ (2002). "Trabzon Ağzında Eski Türkçe Leksik Unsurlar", *Trabzon ve Çevresi Uluslar Arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu*, Cilt II, 173-188, Trabzon.

Arslan Erol, Hülya (2008). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*, TDK Yay., Ankara.

Bilge, Uğur (2009). "Yunus Emre Divanında Arkaik Sözcükler ve Yapılar"

Büyük Lûgat ve Ansiklopedi (1987). "Arkaik" maddesi, C. I, Meydan Yayınevi.

Caferoğlu, Ahmet (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay.

Clauson, Sir Gerhard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford University Pres.

Derleme Sözlüğü (2009). C. I-VI, TDK Yay. Ankara.

Dilçin, Cem (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Tdk Yay., Ankara.

Eren, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

Gabain, A. von (2000). Çev. Mehmet Akalın, *Eski Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara.

Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü A-N*, TDK Yay., Ankara.

Kaşgarlı Mahmut (1998). Çev. Besim Atalay, *Divanü Lûgati't Türk Tercümesi*, C. I-IV, TDK Yay., Ankara.

Korkmaz, Zeynep (1994). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, TDK Yay., Ankara.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük (2005)., Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

Nişanyan, Sevan (2009). *Sözlerin Soyacağı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, Everest Alfa Yay., İstanbul.

Şeyyâd Hamza (2008). *Yusuf u Zelihâ, İnceleme-Araştırma Haz. Ümit Demirci, Şenol Korkmaz, Kaknüs Yay., İstanbul.*

Taş, İbrahim (2009). *Süheyl ü Nev-bahâr'da Eskicil Ögeler*, Palet Yay., Konya.

Tatçı, Mustafa (2008). *Yûnus Emre Külliyyatı Yûnus Emre Dîvânı Tenkitli Metin*, C. 2, H Yay. İstanbul.

Tekin, Talat (2008). *Orhun Yazıtları*, TDK Yay., Ankara.

Tietze, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, C.1, Simurg Yay, İstanbul.

Timurtaş, Faruk Kadri (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl, (Gramer, Metin, Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Türkçe Sözlük (1988). TDK Yay. C. I, Ankara.

Tarama Sözlüğü (1996). C. I-VI, TDK Yay. Ankara.